

Ressenyes

- **Plantes i remeis: de la terra al rebost**

Carles Mir Pegueroles

València: Autoeditat, 2018

Des dels inicis de la humanitat les persones han intentat, en la mesura del possible, conèixer allò que els envolta, saber interpretar la natura i fins i tot controlar-la, per tal de traure'n benefici. El paper de les herbes al llarg de la història de la humanitat ha tingut un pes molt important, tan que fins i tot podríem dir que ha sigut fonamental per al desenvolupament de les primeres societats organitzades. Hom no es pot imaginar aquestes societats sense l'agricultura, com a font d'aliment i econòmica. És clar que aquest ha sigut un dels principals motors de la humanitat obtingut a partir de les plantes, però no l'únic ús que se'ls ha donat. Amb els segles, i generació rere generació, les persones han après a conèixer les herbes, a usar-les com a aliment, a beneficiar-se de les seues propietats, però també per fabricar eines, teixits,

elaborar substàncies derivades o fins jocs. En conjunt, tots aquests coneixements populars de les herbes al llarg del temps són el que denominem etnobotànica.

El nostre ha sigut un territori fortament rural on la gent no sols ha viscut del camp,

sinó que en certa manera n'ha format part. D'aquesta interacció la gent ha anat adquirint una saviesa pel que fa a l'ús de les herbes, que s'ha anat transmetent de forma oral. Avui en dia, però, la societat ha canviat, la mancança de la cadena oral i els nous estils de vida fan perillar la continuïtat d'aquesta saviesa popular. És per això que cada vegada més són necessaris els treballs de recerca per evitar el major dels mals: l'oblit.

Les plantes, i aquesta relació amb les persones, és el fil conductor del llibre *Plantes i remeis: de la terra al rebost. Usos tradicionals de les plantes a les Coves de Vinromà*, escrit per Carles Mir. La manera de recopilar aquesta riquesa cultural de l'ús de les herbes per part de l'autor ha sigut acudint directament a les fonts: la gent del poble; parlant, preguntant i aprenent dels més experimentats en la matèria. Podríem dir que és aquesta l'ànima del llibre.

L'origen del treball és les entrevistes que Mir ha anat fent durant diversos anys als veïns de la població, per tal de recopilar els seus coneixements. Aquesta part queda molt ben reflectida, dedicant l'inici del llibre als informants, amb fotografies, biografia i experiències de cadascun d'ells.

Per tal de posar el lector en situació, es fa una introducció al terme de les Coves en què se'n descriu l'entorn i les comunitats vegetals que hom hi pot trobar. Una manera d'entendre millor la diversitat vegetal del seu terme.

El gruix del llibre són les fitxes botàniques de les espècies conegudes per la gent de les Coves. De manera breu, s'hi descriu la planta, on creix, com es recol·lecta, curiositats, noms populars recollits al poble i, finalment, els usos covarxins. Cal destacar que, tot i que és un treball de recerca etnobotànica, el llen-

guatge és molt proper al lector, amb els tecnicismes justos i adequats, i sempre mantenint el rigor científic requerit. Són també ben exquisits molts dels comentaris plasmats de la veu dels informants, on es denota eixa saviesa i riquesa lèxica tan característica de la gent de camp.

Com a exemples d'usos i curiositats, trobem principalment usos medicinals, però també usos culinaris, obtenció de begudes, fabricació d'eines o protectors, tots amb un gran llistat d'espècies.

Al llibre també es recull un apartat on es tracten cultius que avui en dia han caigut en desús, però que varen tindre un paper important durant el passat. Espècies conreades que la gent del poble encara recorda, com les guixes, les nesples, els erbs, els gínjols... Fruit també del treball de camp, el llibre remata amb un receptari elaborat i contrastat per tal de poder reproduir amb tota fidelitat olis, cremes, xarops, melmelades, licors, olives o sabons.

En definitiva, un llibre per endinsar-se en el món de l'etnobotànica valenciana, amb les Coves de Vinromà com a escenari principal.

Romà Senar

- **El Maestrat i els Ports de Morella: una història lingüística**

Lluís Gimeno Betí

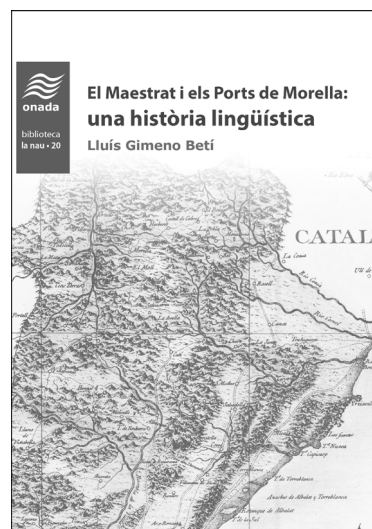
Benicarló: Onada Edicions, 2018

Onada Edicions, l'editorial benicarlanda que dirigeix l'incansable Miquel Àngel Pradilla, acaba de publicar (octubre de 2018) l'obra *El Maestrat i els Ports de Morella: una història lingüística*, de Lluís Gimeno Betí (Castelló de la Plana, 1948), catedràtic jubilat de la Universitat Jaume I i persona de referència pel que fa a la història de la llengua catalana i a la geolingüística, especialment a les comarques centrals del territori lingüístic.

Gimeno ens exposa, en primer lloc, algunes de les llengües que han estat parlades en aquest espai geogràfic i que han deixat rastre (o no) en el català actual: l'ibèric, el fenici, el grec, el visigot, l'àrab. Seguidament ens introdueix en la romanització del nostre territori, per passar després a explicar el procés de formació inicial de la llengua catalana.

Al final de la primera part del llibre ja es fa referència al català del Maestrat i dels Ports de Morella en el moment de la conquesta i com aquest era el que portaven els colons provinents principalment de les terres meridionals catalanes que s'havien ocupat un segle abans (Lleida 1147, Tortosa 1148). És especialment interessant l'aportació sobre algunes evolucions fonètiques del català que van afectar tardanament la zona d'estudi i que agermana aquestes variants amb els parlars meridionals de Catalunya, és a dir, amb el que popularment s'anomena tortosí.

En una segona part, el llibre se centra en la llengua actual del Maestrat i dels Ports de Morella. Comença amb una interessantíssima in-

roducció sumària als topònims majors de la zona, amb una majoria de procedència àrab, però també amb noms anteriors al període musulmà i, fins i tot, anteriors a la romanització, sense oblidar els portats directament pels repobladors catalans.

En aquesta part, la més extensa i exhaustiva del llibre, l'autor ens introdueix a la fonètica del català de la zona (vocalisme i consonantisme) i a la seua morfologia (nom, pronom, mots invariables —adverbis, preposicions, conjuncions), la qual cosa ens permet caracteritzar unes variants de la llengua catalana que són el pont, conjuntament amb les de les Terres de l'Ebre, entre els parlars del nord del català occidental (el català d'Andorra, de la Franja, del que s'anomena província de Lleida) amb les variants meridionals d'aquest català occidental, anomenat des de fa segles valencià (i que es parla al País Valencià i a la zona del Carxe, a Múrcia).

Pere Mayans

- **La sega**
Martí Domínguez Romero
Barcelona: Proa, 2015

Martí Domínguez escriu amb *La sega* una novel·la diferent del que portava escrit fins al moment en el gènere novel·lesc. Si les quatre novel·les anteriors se situen, a molt grans trets, entre la Il·lustració i la cultura francesa, en aquesta novel·la l'autor fa un gir meridiana per situar-se a la postguerra a l'Alt Maestrat. Maquis i repressió al més abrupte del País Valencià. Aquest viratge s'explica, per exemple, coneixent que és el prologuista d'*Un país en gris i negre*, de Juan Luis Porcar, un estudi aprofundit de la repressió franquista a les comarques de Castelló. Martí Domínguez prologa el 2013 aquest inventari de víctimes de la repressió franquista en unes comarques castigades repetidament per la revolució, la guerra, el maquis i la repressió.

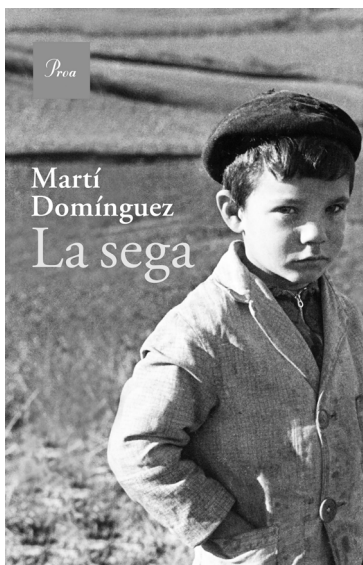
Realment, llegint ambdós títols, fa la sensació que la guerra va durar molt més del que indiquen les cròniques oficials, o bé que la repressió franquista va ser bastant pitjor que la guerra, almenys a les comarques de Castelló. I es pot tenir la sospita fonamentada que va ser igual o pitjor arreu del País Valencià. Hi ha dades que ho indiquen així. No debades el País Valencià va ser el darrer reducte de la Segona República, el seu bastió fins al final. I la seua tomba.

La sega conta la història de la família del narrador, masovers en un mas a les muntanyes del Maestrat, un paisatge que pot identificar-se amb el de Vistabella del Maestrat, al peu del Penyagolosa. La família experimenta en primera persona la lluita entre el maquis que es mou per l'extensa zona de l'Agrupación

Guerrillera de Levante y Aragón (AGLA) i la Guàrdia Civil, el braç armat de la dictadura per anihilar aquesta oposició derivada del triomf dels aliats sobre el nazisme que havia fet possible la victòria de Franco. Martí Domínguez conta per mitjà d'un narrador participant, el xic germà mitjà de la família dels masovers, un adolescent, com l'estira-i-arrotonsa entre maquis i civils pren com a camp de batalla el mas, com aquest enfrontament s'instal·la en la vida dels masovers i els empeny a ballar amb la més lletja d'un ball de bastons en el qual no tenien de bell antuvi ni art ni part.

Domínguez ho fa amb un estil descarnat, amb un llenguatge directe, que fa recordar els relats de Herta Müller i Agota Kristof, escriptores que contenen la barbàrie de les conseqüències de la Segona Guerra Mundial a escala local, de manera familiar, als països de l'Europa de l'Est. Com en aquests casos, el llenguatge no deixa lloc a l'expressió de sentiments poc o molt amorosits, sinó que se centra en una expressió tallant que trasllueix el drama d'unes situacions inhumanes, en què els drets de les persones són trepitjats sense contemplacions pels agents del poder, embrutits per la perversitat que malden per imposar i per anhels corruptes, llefiscosos, derivats de la seua situació de poder omnímode envers els qui els envolten i d'una estratègia sistemàtica de demolicció i anihilament.

La indefensió personal, sentimental i emocional de les víctimes hi apareix tan sols reflectida en les seues actuacions, cosa que contribueix a fer creïble el punt de vista del narrador participant. Aquesta figura més o menys innocent incrementa el caràcter tràgic del que es conta a la novel·la en relació a la

lluita que hi té lloc i com s'hi desenvolupa. Alhora, impedeix qualsevol deriva narrativa cap a l'aventura. No és en cap cas una novel·la d'aventures. Maquis i masovers són personatges atrapats en la seua circumstància, a les urpes d'un civil africanista que té en l'agressió, en la tortura i en la delació un pla premeditat per enfonsar en la més profunda de les misèries qualsevol contratemps que s'interpose entre ell i l'afany íntim d'escalar en la jerarquia per deixar enrere el seu passat de militar fracassat i aquell país de mala mort.

Si de cas, el novel·lista fa una concessió a la seua inclinació manifesta pel l'educació i el coneixement quan tracta la figura del mestre i altres personatges preeminents de la societat local. Aquest, depurat pel règim; aquells, acomodats com a forces vives del poble, complint el clixé de l'època. Aquest sanedrí sembla l'única possibilitat que té l'adolescent narrador de formar-se com a persona tot desempallegant-se d'una situació familiar al cap

del carrer. Martí Domínguez fins i tot hi fa aparèixer un savi excursionista que no costa gaire identificar amb Carles Salvador, aleshores també mestre a Benassal. La presència d'aquesta figura i les seues propostes valencianistes enfront de la destrucció que suposa la implantació del terror de la dictadura dona peu al lector a fer també una reflexió de conclusions duríssimes sobre els resultats del valencianisme i l'antifranquisme.

Aquest llibre hauria de ser lectura comuna a les classes d'història del País Valencià de l'ensenyament secundari. Els adolescents podrien identificar-se perfectament amb el narrador i alhora es farien una idea preclara de quin és el passat del nostre país i per què moltes coses, avui, són com són. Si més no al Maestrat i els Ports.

Vicent Sanz Arnau

- **Res no és personal**

Joan-Elies Adell

Barcelona: Saldonar, 2018

Preparant l'edició de 2018 de l'Estiu Literari al Maestrat, se'm va suggerir la possibilitat d'incloure el títol *Res no és personal* com a llibre del club de lectura. El fet que es tractés d'un llibre de poesia que havia de ser novetat editorial i, sobretot, que Joan-Elies Adell en fos l'autor, va determinar la tria d'aqueix any. Joan-Elies Adell, vinarossenc que recordo dels temps remots dels premis Alambor, a on vam coincidir per primera vegada, va ser inclòs en l'antologia *Imparables* (2004), grup literari generacional que va ocupar l'estrada a començaments de segle. És a dir que el club de lectura va permetre's el luxe de comptar amb un poeta de primera línia. Oimés quan pocs mesos més tard va ser nomenat director de la Institució de les Lletres Catalanes. Va ser una sort de conjuntura, ja que al març de 2019 va deixar el càrrec.

Res no és personal, per tant, és un llibre escrit abans del pas per la direcció de la ILC i molt lligat a la circumstància vital del poeta. Ja fa temps, la vida va portar Joan-Elies Adell a treballar a l'Alguer per a la Generalitat de Catalunya i a la ciutat catalana de Sardenya va quedar-se a viure. Resseguint la tònica de llibres anteriors com *Escandall* (2014) o *La degradació natural dels objectes* (2004), el poeta transita per la revisió de l'itinerari vital del seu propi jo poètic. Escrit en tres parts, *Res no és personal* és un llarg poema escrit en tirades de versos octosíl·labs sense rima, unes característiques formals idònies per al to narratiu d'un discurs en primera persona en què el títol i les citacions inicials juguen amb l'equívoc

que, de fet, tot pot considerar-se íntimament imbricat a la persona i, doncs, totes les persones, sense distinció ni matís, comparteixen l'experiència vital de l'existència.

A la primera i segona part, el jo poètic porta a terme una introspecció en el record i l'oblit i es planteja interrogants que constitueixen moments de tensió poètica, s'hi evoca l'adolescència i la joventut, aquells moments de construcció de la identitat individual, entre les lectures i la música. La tercera part transita entre el record d'una trajectòria professional que arranca amb els estudis i arriba fins al present, un present marcat per dues dones: la mare del poeta, presència viva del passat, i Maria Grazia, que dona a la vida del poeta un sentit nou.

En un moment del poema, el jo poètic, passant de la primera a la segona persona, es pregunta: "Qui ets tu ara?". Aquesta interrogació retòrica sobre la identitat actual podria entendre's com la clau de volta que sosté

l'argumentari poètic de *Res no és personal*. Si la construcció de la identitat en l'adolescència i la joventut és la raó de ser primigènia de l'existència humana, el pas del temps, el record i l'oblit, modula aquesta identitat fins a arribar a una maduresa en què el jo poètic, aquesta identitat s'ha transformat en una altra persona, en un altre jo diferent d'aquell que jugava a pilota al solar de vora casa els pares. La tensió poètica plantejada per les interrogacions retòriques que apareixen tot al llarg del poema podrien fer pensar en un pessimisme existencial destil·lat versos enllà. Això no obstant, a la tercera part, molt cap al final, el jo poètic formula una poesia esperançada en la vida actual, al costat de Maria Grazia. El poema es clou amb la imatge poètica de la doble posta de sol abans i després de viatjar en avió entre Barcelona i l'Alguer, en aquest nomadisme vital que sembla formular el poeta després d'un periple creatiu en què ha construït una topografia personal per submergir-se, tirar l'escandall, en la seua pròpia identitat.

Després de tot, *Res no és personal* és també una indagació sobre el llenguatge poètic, o sobre el llenguatge en general, sobre les paraules, per discernir el poder que tenen com a garanters de la memòria i, doncs, com a expressió de la identitat personal que va transformant-se al llarg de la vida. Perquè el jo poètic també reflexiona sobre la poesia.

Finalment, valdria la pena apuntar que *Res no és personal*, tal com suggereix la imatge final de la doble posta de sol, és literatura entre Vinaròs i l'Alguer i constitueix una connexió entre llocs del mateix horitzó cultural i lingüístic compartit. Vist des del Maestrat, l'exotisme aparent de l'Alguer parla d'universa-

litat. El poema de Joan-Elies Adell també hi remet amb aquest doble joc del títol, cosa que demostra com allò més local, més personal, és alhora més universal. Fariem bé de tenir-ho present.

Vicent Sanz Arnau